

sigui responsabilitat de l'autor, ans de la col·lecció, hem trobat a faltar un índex de noms. En obres com aquesta un índex de noms facilita enormement la consulta del llibre i multiplica les possibilitats de recerca. És també una llàstima que la bibliografia no inclogui un apartat de fonts primàries, és a dir, dels escrits de Capdevila. Ens consta que en els originals de la tesi aquest apartat hi era, i que era més complet que cap de les llistes precedents dels escrits de Capdevila.

Recomanem la lectura de *La filosofia de Josep Maria Capdevila* a tothom qui vulgui conèixer millor el context cultural del noucentisme i la filosofia catalana de la primera meitat del segle XX. El llibre de Cortada és agradable de llegir, ben estructurat, clar, redactat amb cura. En definitiva, molt interessant.

Jaume Mensa i Valls

Universitat Autònoma de Barcelona

FIDORA, Alexander (2009)

Domingo Gundisalvo y la teoría de la ciencia arábigo-aristotélica

Traducció de l'alemany de Lorenzo Langbehn

(Colección de Pensamiento Medieval y Renacentista, 108)

Pamplona: EUNSA, 276 p.

Domènec Gundisalvi o Gundissalinus (c. 1110-1190) és «sin duda el representante de la "Escuela de Toledo" de mayor relevancia sistemática» (pàg. 25). Efectivament, no només va traduir al llatí en col·laboració amb altres estudiosos una vintena d'obres, entre les quals hi ha el *De intellectu* d'al-Kindī, l'anomenat *De scientiis* d'al-Fārābī, els *De convenientia et differentia subiectorum*, *Liber de anima* i *Liber de philosophia prima* d'Avicenna, el *Fons vitae* d'Avicenna o la *Summa theoricarum philosophiae* d'Algarzeli; sinó que és l'autor de cinc obres sistemàtiques: el *De anima*, el *De immortalitate animae*, el *De unitate*, el *De processione mundi* (estudiat, editat i traduït al castellà en el número anterior de la mateixa Col·lecció de Pensamiento Medieval y Renacentista, per Concepción Alonso del Real i María Jesús Soto-Bruna) i el *De divisione philosophiae* (estudiat, editat i traduït recentment a l'alemany pel mateix A. Fidora i D. Werner: cf. recensió a *Enrahonar*, 42 [2009], 167-169). En comparació amb altres traductors que no varen escriure obres pròpies, com per exemple Gerard de Cremona, Domènec Gundisalvi és un

autor privilegiat: la seva obra pròpia ens descobreix de manera més explícita i clara problemes filosòfics que només podem intuir en les traduccions. Els seus interessos, les seves preocupacions filosòfiques, la problemàtica conceptual esdevenen més clars en aquestes obres. Juntament amb els professors de París i de l'Escola de Chartres, Domènec Gundisalvi i els altres autors de l'anomenada Escola de Toledo van contribuir al «renaixement de les ciències en el segle XII» (C. H. Haskins), o al «segon començament de la metafísica» (L. Honnefelder), o a la «renovació de la metafísica» (M. D. Chenu), o a la «revolució intel·lectual» del segle XII (R. X. Southern), diguem-ho com vulguem.

El llibre que presentem és la traducció al castellà de la tesi doctoral del professor Alexander Fidora (professor d'investigació ICREA adscrit al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la nostra Universitat), presentada al Departament de Filosofia de la Universitat Johann Wolfgang Goethe de Frankfurt l'any 2003, qualificada amb «summa cum laude» i publicada el mateix any amb el títol *Die Wissenschaftstheorie des*

Dominicus Gundissalinus. Voraussetzungen und Konsequenzen des zweiten Anfangs der aristotelischen Philosophie im 12. Jahrhundert, en la col·lecció «Wissenskultur und gesellschaftlicher Wandel», número 6, de l'Akademie Verlag, de Berlín.

Precisament, atès que «hasta el presente las investigaciones acerca de los presupuestos epistemológicos de la “revolución intelectual” del siglo XII se han concentrado con preferencia sobre el territorio de la actual Francia, mientras que el tratamiento de esta problemática en lo que se refiere a la Península Ibérica representa un lamentable vacío dentro de la literatura especializada» (22-23), l'objectiu del llibre és «reducir, ya no que colmar, esta laguna en los actuales estudios, y contribuir así a la clarificación de los fundamentos epistemológicos del renacimiento del siglo XII» (24-25). Concretament, l'autor estudia l'obra pròpia, però també les traduccions, de Gundissalinus a un triple nivell. El primer nivell és el de la recepció de la tradició llatina i cristiana; el segon nivell, el de la recepció àrab; i el tercer, i concreció del segon, el de la filosofia aristotèlica. Contra una certa tendència a fixar-se massa exclusivament en els elements «nous» que aporten les traduccions de Domènec Gundisalvi (certament aquest autor ha estat fins ara més estudiat pels arabistes que pels especialistes en la filosofia medieval llatina), Fidora creu que és molt important estudiar bé la tradició llatina: «Para discernir el interés que guiaba al traductor y especialmente al filósofo Gundisalvo, consideramos fundamental examinar la recepción de la tradición latino-cristiana en las obras de su autoría. Pues la recepción de los escritos árabes y aristotélicos no se produce en el vacío, sino que obedece a contextos problemáticos determinados» (33).

Després de l'índex (9-12) trobem una *Presentación* signada per la professora María Jesús Soto-Bruna (13-18), en la qual destaca la importància de l'Escola de Traductors de Toledo i particularment de

Gundisalvi per a la història de la filosofia, i dóna raó de l'objectiu i del contingut del llibre. A continuació, en el *Prefacio* (19), Alexander Fidora justifica l'estudi i la traducció («Domingo Gundisalvo es el primer pensador del Medioevo latino que, a partir de la *falsafa* árabe, descubre y desarrolla en toda su complejidad la teoría aristotélica del conocimiento y de la ciencia, asentando con esto las bases para el discurso filosófico universitario que caracteriza el pensamiento europeo») i agraeix l'ajut de tots aquells que els han fet possibles.

En el capítol primer, *Introducción: posición e importancia de Gundisalvo* (21-36), l'autor defineix els objectius de la tesi, valora les aportacions anteriors i situa Gundissalinus i la seva obra en el seu context històric i cultural. Fidora no accepta la hipòtesi plantejada recentment per Adeline Rucquoi (*Bulletin de Philosophie Médiévale* 41 [1999], 85-106), segons la qual varen existir dos Gundisalvi («Dominicus Gundisalvi» i «Dominus Gundisalvus»), és a dir, un que seria el traductor i un altre l'autor de les obres sistemàtiques, per diverses raons: *a)* Existia ja en temps de Gundisalvi una clara vacil·lació a l'hora d'escriure el nom; *b)* Aquesta vacil·lació, tal com mostra l'anàlisi de la tradició manuscrita, es troba sigui en les traduccions sigui en les obres pròpies; *c)* La tradició medieval no avala la hipòtesi de Rucquoi.

El capítol segon, *Las tradiciones latino-cristiana y árabe como precondiciones de la recepción de Aristóteles en Gundisalvo* (37-125), analitza en primer lloc (37-53) la relació entre la Bíblia i la filosofia, relació de «consonància», per bé que cadascuna posseeix una autonomia pròpia. En segon lloc (53-103), Fidora estudia la recepció de la teoria del coneixement i de la ciència de Boeci. Sobre la base de Boeci i a la llum de la filosofia àrab, Gundisalvi desenvolupà una teoria i una divisió de les ciències clarament aristotèliques. En tercer lloc (103-116), examina la recepció d'Isidor de Sevilla, l'obra del qual representa la clau hermenèutica que permet als filòsofs occi-

dentials integrar en la seva teoria del coneixement el discurs mèdic dels àrabs i les altres «noves» ciències. En resum (118-119): «partiendo de su tradición latino-cristiana Gundisalvo elabora una concepción del conocimiento y de la ciencia a) secular, b) ricamente diferenciada en lo formal y c) plural también en cuanto a su aspecto material cuya peculiaridad reside en la síntesis de elementos de origen latino-cristiano y árabe». En comptes, i com a alternativa, del conegut «augustinisme avicennisant» de É. Gilson, Fidora proposa l'expressió «boecianisme avicenizant» per anomenar aquesta síntesi (119-125). Certament, si la presència d'Agustí d'Hipona és insignificant en l'obra de Gundisalvi, la de Boeci és tan important que Gundisalvi «cumple entre la tradición boeciana y la filosofía árabe el papel de mediador» (120).

El capítol tercer, *Las consecuencias de la recepción explícita de Aristóteles sobre la teoría del conocimiento y de las ciencias de Gundisalvo* (127-226), és dedicat a estudiar la recepció explícita de l'obra d'Aristòtil sobre la base del «boecianisme avicenizant». Gundisalvi és possiblement, segons Fidora, «el primer receptor e intérprete del Estagirita» (132). Així ho mostren, per exemple, la interpretació de la classificació aristotèlica (*Física*) de les ciències segons els seus objectes (133-147), la recepció de la teoria aristotèlica de l'ἔξις o *habitus* de l'*Ètica Nicomaquea* (147-163) i de l'axiomàtica, subordinació i diferenciació de les ciències dels *Analítics segons* i dels *Meteorològics* (163-210) i sobretot l'ús de la tripartició genuïnament aristotèlica de la filosofia pràctica en política, economia i ètica, de l'*Ètica Nicomaquea* (210-226). Així, Fidora dóna per demostrat (227) «que en el marco de su teoría del conocimiento y de las ciencias Gundisalvo no se limita a un aristotelismo implícito, sino que también recurre de manera explícita a Aristóteles y sus escritos, y más concretamente al *Aristoteles arabus*».

El quart capítol (227-243) és pròpiament la *Conclusión* (i en part recapitulació) i porta per títol: *Gundisalvo y el*

«segundo comienzo» de la filosofía aristotélica. En Gundisalvi «se condensan elementos esenciales del renacimiento de los siglos XII y XIII, en un segundo comienzo de la filosofía aristotélica» (242). La *vis motrix* de l'obra de Gundisalvi sembla ser «la necesidad de recobrar algo del antiguo esplendor para un presente percibido como carestía» (242), de tal manera que «Gundisalvo concibe su obra como oposición consciente a la situación histórica de la filosofía de su tiempo, por así decir como contra-proyecto, que toma su orientación en la filosofía antigua, en aquella «edad feliz» de los griegos que pretende renovar» (243).

Completen l'edició de la tesi, trenta pàgines (245-274) de bibliografia, classificada en *Obras de Gundisalvo*, *Traducciones de Gundisalvo*, *Traducciones con la participación de Gundisalvo*, *Otras fuentes*, *Estudios*, i l'índex d'autors antics i medievals (275-276).

Felicitem l'autor, professor Alexander Fidora, per aquesta traducció al castellà (clara, correcta, amb ritme, llegívola) de la seva seriosa, ambiciosa, ben documentada i innovadora tesi. Sens dubte esdevindrà una referència obligada no només per als estudiosos de l'Escola de Traductors de Toledo, sinó, en general, per a totes aquelles persones interessades en el «renaixement del segle XII» i en la filosofia medieval. Els lectors de les terres on va viure Gundisalvus podran llegir-la en la seva pròpia llengua. L'edició, com és habitual en la «Colección de Pensamiento Medieval y Renacentista», és acurada i visualment agradable. Amb tot, s'ha escolat alguna errada tipogràfica, com per exemple, a la pàgina 32, «Gundisalvo». Els índexs estan ben fets i són molt útils; i, encara ho serien més, si l'*Índice de autores antiguos y medievales* fos simplement una taula general d'antropònims.

Ho repetim: enhorabona al professor Fidora per aquest magnífic estudi.

Jaume Mensa i Valls

Universitat Autònoma de Barcelona